

Любомира Глійчук

кандидат педагогічних наук, доцент
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Liubomyra Pliichuk

Candidate of Pedagogics, assistant professor
The Precarpathian National University
named after Vasyl Stefanyk

УДК 376.54+159.928.22

ББК 74.20

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ШКОЛИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ **PECULIARITIES OF SCHOOL WORK WITH GIFTED CHILDREN**

У статті розкрито зміст та особливості роботи школи з обдарованими дітьми. Автор визначає педагогічні умови, форми і методи роботи вчителя з обдарованими учнями у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи I ступеня.

Ключові слова: обдарованість, здібності, обдарована дитина, навчально-виховний процес.

В статье раскрыты содержание и особенности работы школы с одаренными детьми. Автор определяет педагогические условия, формы и методы работы учителя с одаренными учащимися в учебно-воспитательном процессе общеобразовательной школы I степени.

Ключевые слова: одаренность, способности, одаренный ребенок, учебно-воспитательный процесс.

In the article maintenance and features of work of school are exposed with the gifted children. An author determines pedagogical terms, forms and methods of work of teacher with the gifted schoolchildren in the educational-educator process of general school and degree.

Key words: gift, capabilities, gifted child, educational-educator process.

Постановка проблеми. Розбудова державності в Україні зумовила нові тенденції в розвитку освіти, з'явилася нагальна потреба суспільства у творчих, діяльних, обдарованих, інтелектуально, творчо і духовно розвинених громадян. Звідси одним із пріоритетних завдань сучасної освітньої системи є звернення уваги педагогічної науки і громадськості до удосконалення роботи з обдарованими дітьми і молоддю, що передбачає розвиток здібностей особистості, її самовизначення, соціальну адаптацію та культурне становлення.

Проблема обдарованості виходить на передній план у державній політиці, визначаючи пошук, навчання і виховання обдарованих громадян. Про це йдеться у Законах України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, Національній доктрині розвитку освіти України, Державній національній програмі “Освіта” (Україна XXI століття), Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Концепції педагогічної освіти, Державній програмі “Вчитель”, Національній програмі “Діти України”, Комплексній програмі “Творча обдарованість”, Програмі розвитку обдарованих дітей і молоді, Указах Президента України про підтримку обдарованих дітей, в яких робота з обдарованими дітьми та молоддю розглядається як безперервний процес формування творчої особистості, розвиток культурного та інтелектуального потенціалу України. Вони визначають основні вимоги щодо формування цілісної, саморегульованої системи щодо виявлення і підтримки обдарованих дітей і молоді; розвитку та реалізації їх здібностей; стимулювання творчої роботи учнів, студентів, вчителів та викладачів вищих навчальних закладів; формування резерву для вступу у вищі заклади освіти, магістратуру та аспірантуру, підготовки науково-педагогічних та науково-технічних кадрів.

Сьогодні перед школою стоїть завдання максимального розкриття і розвитку потенціалу кожної особистості, формування людини як суб'єкта соціального та професійного життя, підготовки її до самовдосконалення,

самовизначення та самореалізації. Зокрема у Державній національній програмі “Освіта” (Україна ХХІ століття) наголошується, що серед пріоритетних напрямів реформування шкільної освіти є своєчасне виявлення ранньої обдарованості, забезпечення умов для розвитку талановитих дітей, а також удосконалення навчально-виховного процесу в закладах освіти з урахуванням особистих якостей, стану здоров’я, природних задатків дитини [2]. Тому школа повинна забезпечити пошук обдарованих дітей, їх підтримку, стимулювання та забезпечення всебічного розвитку особистості як найвищої цінності суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема обдарованості викликає особливий інтерес психолого-педагогічної науки, оскільки відомості про природу цього унікального явища необхідні для створення системи виховання та навчання обдарованих і талановитих дітей, сприяння розвитку потенціалу обдарованості у дошкільнят, учнів та дорослих. Так, теоретичні основи проблеми обдарованості досліджували В. Андрєєв, Е. Бріджмен, Д. Богоявленська, Е. Вудьярд, В. Дружинін, О. Ковальов, Г. Костюк, Н. Лейтес, О. Леонтєв, А. Матюшкін, Ф. Менкс, В. Мясищев, В. Роменець, С. Рубінштейн, Р. Стернберг, Л. Спірмен, Б. Теплов, Н. Тілтон, Е. Торндайк, П. Торренс, Н. Оганович, К. Хеллер та ін.

На сучасному етапі над проблемами навчання і виховання обдарованих дітей працюють М. Байдан, Л. Васильченко, А. Великанова, О. Гузенко, М. Дворжецька, О. Зазимко, Г. Кловак, Н. Кушнарєнко, Л. Липова, Т. Мишковська, В. Моляко, Л. Морозова, О. Музика, Т. Поніманська, В. Рибалка, С. Сисоєва, М. Холодна, І. Чмихало, Л. Чорна, В. Чудновський, В. Юркевич та ін.

У науковій літературі знаходять висвітлення такі аспекти проблеми обдарованості, як питання індивідуальних відмінностей обдарованих дітей (Б. Ананьєв, Л. Виготський, П. Гальперін); виділення сфер та видів обдарованості (Г. Бурменська, Ю. Гільбух, М. Гнатко, С. Гончаренко

В. Слущкий); розвиток обдарованості на різних вікових етапах (В. Давидов, Д. Ельконін, Н. Лейтес, В. Паламарчук); виявлення і розвиток обдарованості учнів (Дж. Рензулі, В. Крутецький, О. Кульчицька). У численних дослідженнях порушено проблеми обдарованості і творчості, визначено типи обдарованості, розкрито психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей, з'ясовано окремі аспекти роботи з обдарованими дітьми і молоддю.

Мета статті полягає у з'ясуванні змісту та особливостей роботи школи з обдарованими дітьми, визначенні педагогічних умов роботи вчителя з обдарованими дітьми у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи I ступеня.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні навчання і виховання обдарованих дітей займає значне місце у державній освітній політиці України. Освітні інтереси цієї категорії школярів та їхні специфічні проблеми відстоюються на державному, обласних, районних та місцевих рівнях; розробляються державні, обласні, районні та місцеві програми для обдарованих і талановитих дітей; визначено комплекс психолого-педагогічних, організаційних, правових, науково-практичних заходів щодо розроблення і впровадження ефективних засобів та технологій пошуку, навчання, виховання й самовдосконалення обдарованих учнів, створення умов для їх розвитку, забезпечення соціально-правових гарантій.

У відповідності до вищезазначеного перспективними напрямками навчання і виховання обдарованих дітей в Україні є: створення державної системи навчання талановитих учнів, розроблення й впровадження механізмів їх державної підтримки; вдосконалення традицій з пошуку, підтримки і розвитку обдарованих школярів; сприяння їх залученню до участі у всеукраїнських міжнародних олімпіадах, конкурсах, турнірах тощо; забезпечення умов для рівноправного доступу до освіти дітей з особливими потребами за рахунок варіативності здобуття освіти, відповідно до здібностей та індивідуальних можливостей. Для цього передбачено

створення цілісної багаторівневої системи закладів різних типів і форм власності, діяльність яких повинна бути спрямована на ідентифікацію навчання обдарованих учнів; залучення кращих інтелектуальних та духовних сил суспільства до освітньої галузі [9, 12].

Для успішного розвитку обдарованої особистості необхідні наявність природних даних та відповідного середовища, в якому дитина може успішно розвиватися [10, 51]. В останньому випадку важливого значення надається організації навчально-виховного процесу у школі, провідними напрямками діяльності якої повинно бути: своєчасна діагностика інтелектуальних особливостей і здібностей школяра; гуманне співробітництво учителя та учня; взаємодія педагогів і батьків; створення для дитини ситуацій упевненості в собі; забезпечення молодшому школяреві права на пошук і помилку без зниження оцінки, надання можливості виправлення помилки і підвищення оцінки; підтримка ініціативи дитини у всіх видах діяльності; гуманізація сфери спілкування з однолітками та дорослими; надання можливості реалізації фізичної та пізнавальної активності; навчання прийомів самостійної роботи, способів самоконтролю, дослідницької діяльності; відсутність демонстрації виняткових досягнень, що спричиняють неприйняття однокласниками, але разом із цим і неприпустимість зменшення досягнень та унікальних здібностей [7, 76].

Навчання обдарованих дітей в умовах загальноосвітньої школи повинно здійснюватися на основі принципів диференціації та індивідуалізації (за допомогою виділення груп учнів залежно від виду їх обдарованості, організації індивідуального навчального плану, навчання за індивідуальними програмами з окремих навчальних предметів і т.п.). На жаль, сучасна практика зводиться в основному до навчання за індивідуальними програмами в одній предметній області, що не сприяє розкриттю інших здібностей дитини, що лежать поза нею.

Здійснення диференціації та індивідуалізації навчально-виховного

процесу для обдарованих дітей в умовах масових загальноосвітніх шкіл передбачає застосування різних форм організації навчання і виховання, які ґрунтуються на ідеї угруповання учнів в певні моменти освітнього процесу. Найбільш сприятливі можливості для розвитку обдарованих дітей надають наступні форми навчання: перегруповання паралелей (школярі одного віку розподіляються для занять з кожного навчального предмета в групи, відповідно до чого одна і та ж дитина може займатися якими-небудь предметами (наприклад, математикою) в групі здібних учнів, а іншими (наприклад, гуманітарними) – в звичайній); виділення групи обдарованих учнів з паралелі (об'єднання в групу найбільш успішних в кожній паралелі школярів, які навчаються за ускладненою і збагаченою програмою); поперемінне навчання (угруповання дітей різного віку, проте не на увесь навчальний час, а тільки на його частину, що дає обдарованим школярам можливість для спілкування з однолітками і дозволяє їм знаходити рівних собі в академічному відношенні учнів і відповідний зміст освіти); збагачене навчання для окремих груп дітей за рахунок скорочення часу на проходження обов'язкової програми; групування учнів усередині одного класу в гомогенні малі групи з тих або інших причин (рівень інтелектуальних здібностей, академічні досягнення) [8, 31].

Поряд з цим у сучасній теорії і практиці диференціація навчання має наступні форми: перша – диференціація на основі роздільного навчання обдарованих дітей (у вигляді їх відбору для навчання в нетиповій школі або селекції при розподілі в класи з різними навчальними програмами і спеціалізованим освітнім середовищем). Друга – диференціація на основі змішаного навчання обдарованих учнів у звичайному класі загальноосвітньої школи (за відсутності якого-небудь відбору, проте з наданням можливості виборчого навчання за індивідуальними програмами в умовах різноманітного і варіативного освітнього середовища).

Важливо мати на увазі, що вибір і застосування тієї або іншої форми

індивідуалізації і диференціації навчання мають ґрунтуватися не лише на можливостях конкретної школи, але, передусім на обліку індивідуальних особливостей дитини, які і повинні визначати вибір оптимальної для нього стратегії розвитку. Зокрема, застосування різних форм організації навчального процесу в цілях диференціації навчання для обдарованих учнів може бути ефективне тільки за умови зміни змісту і методів навчання. Інакше навчання обдарованих дітей відрізнятиметься від традиційного тільки темпом проходження навчальної програми, що не є достатнім для дійсного розвитку таких школярів, задоволення їх індивідуальних пізнавальних запитів, в силу чого виділення обдарованих учнів в окрему групу може мати більше негативних наслідків, ніж позитивних.

Вищезазначене дає можливість визначити наступні шляхи роботи навчального закладу у напрямі навчання і виховання обдарованих дітей: систематизація матеріалів періодичних видань із проблем дитячої обдарованості; проведення семінарів із метою систематичного підвищення майстерності вчителів, які працюють з обдарованими учнями; створення авторських програм та методичних розробок, спрямованих на виявлення та розвиток обдарованих школярів; створення банку педагогічного досвіду роботи з обдарованими дітьми; організація і проведення шкільних, районних, міських олімпіад; формування груп для індивідуального навчання обдарованих учнів з урахуванням рівня здібностей та сфери обдарованості, запитів кожної дитини; підготовка рекомендацій учителям, які працюють з обдарованими школярами; організація та проведення творчих звітів педагогів за результатами роботи з обдарованими дітьми на індивідуальних заняттях, гуртках, студіях; залучення обдарованих учнів до участі у міських, районних, обласних творчих конкурсах; створення інформаційної бази даних обдарованих дітей із різних напрямів діяльності; розгляд питань організації роботи з обдарованими школярами та визначення подальших напрямів роботи на засіданнях шкільних, районних, міських методичних об'єднань

учителів, педагогічних радах [1, 12].

Обдарованість учнів може мати різні рівні, виміри, аспекти, що не дає можливості розробити якусь універсальну методику роботи з обдарованими дітьми і вимагає досконалого вивчення й розуміння конкретного учня, вироблення та застосування до нього специфічних форм і методів навчання і виховання, розвитку його потенційних можливостей [4, 67]. Вони повинні мати високий пізнавально-мотиваційний потенціал, відповідати рівню пізнавальної активності та інтересам обдарованих дітей, бути виключно ефективними для розвитку творчого мислення і багатьох важливих якостей особистості, зокрема пізнавальної мотивації, наполегливості, самостійності, упевненості в собі, емоційної стабільності і здатності до співпраці.

Робота з обдарованими дітьми повинна передбачати використання таких форм і методів навчальної діяльності, які б спонукали учнів до активної самостійної діяльності та пошуково-дослідницької діяльності, стимулювали розвиток здібностей молодших школярів. Серед них можна виділити методи творчого характеру – проблемні, пошукові, евристичні, дослідницькі, проектні – в поєднанні з методами фронтальної, індивідуальної та групової роботи, індуктивні та дедуктивні методи, самостійну роботу з використанням дослідницьких, експериментальних та пошукових методів, застосування різноманітних розвиваючих і творчих вправ та завдань, методів і прийомів інтерактивного навчання (“Ажурна пилка”, “Мозковий штурм”, “Мікрофон”, “Навчаючи – вчуся”, “Незакінчені речення”, “Дерево рішень”, “Акваріум”, “Карусель”), розвивальних ігор (“Назви узагальнюючим словом”, “Четвертий – зайвий”, “Знайди істотне”, “Проведи аналогію”, “Зроби логічний висновок”, “Анаграма”, “Відгадай, або Знайди омоніми”, “Упізнай тварину за описом: відгадай загадку, ребус, шараду”, “Розв’яжи логічну задачу”, “Знайди помилку”, “Знайди відповіді на тест”, “Танцювальна абетка”, “Актори і критики”, “Літературний суд”, “Інтерактивний міні-театр”), рольових та інтелектуальних ігор (“Літературний розумник”, “Містер та міс

Ерудит”, “Що? Де? Коли?”, “Так чи ні”, “Поле чудес”, “Дотепник”, “Колесо фортуни”, “Найрозумніший”, “Еврика” та ін.), брейн-рингів (“Подорож по Україні”, “Що тобі відомо про Кобзаря?”), проведення олімпіад, інтелектуально-розважальних конкурсів, турнірів, конкурсів талантів, організація роботи творчих груп, круглих столів тощо.

Особливо ефективною є додаткова робота з обдарованими учнями, які навчаються у звичайному класі за спеціальними освітньо-розвивальними програмами. Такі програми мають передбачати чітко визначені цілі навчання, зокрема, у формі подання додаткових освітніх послуг цій категорії школярів. Такі програми можуть бути на рівні класу, школи, району, області, держави. Програма має передбачати виявлення і відбір обдарованих дітей, використання у їх навчанні певних стратегій, періодичний моніторинг (аналіз) ефективності залучення учня до програми чи певної стратегії у його навчанні. Такими програмами повинно передбачатися, що школярі протягом тижня на декілька годин мають можливість залишати свій клас і працювати у спеціальній групі для розширеного чи поглибленого навчання. В зв’язку з цим розробляються для обдарованих школярів, які навчаються як у звичайних, так і у спеціальних класах, спеціальні програми, що передбачають організацію різного роду гуртків, клубів, об’єднань, секцій, факультативів, суботньо-недільних і заочних шкіл, літніх профільних шкіл і таборів (для дітей з особливими потребами), курсів дистанційного навчання на базі місцевих діючих закладів освіти [8, 29].

Можливість застосування вищезазначених форм і методів навчання обдарованих дітей обмежується готовністю і умінням учителя застосовувати у своїй практиці технології навчання в малих групах, з одного боку, і умінням диференціювати навчальну програму для різних груп учнів на підставі тих вимог, які обумовлені специфічними потребами і можливостями тієї або іншої групи учнів, – з іншого. Зрозуміло, що це вимагає спеціальної підготовки учителя, особливої майстерності, вільного і оперативного доступу

учителя до різноманітних джерел інформації і технічних засобів.

Однак сьогодні у розв'язанні проблем підготовки вчителя до роботи з обдарованими дітьми виникають суперечності, найбільш суттєвими з яких можна назвати такі: невідповідність між соціальною потребою у педагогічно обдарованих, творчо працюючих учителях, здатних формувати всебічно розвинену особистість учня та відсутністю відповідної цілеспрямованої підготовки майбутніх учителів; невідповідність між необхідністю виховання нової генерації педагогічних кадрів, здатних виявляти і розвивати здібності та обдарування дитини і нерозробленістю комплексу теоретичних і методичних засад щодо забезпечення підготовки вчителя, здатного працювати із здібними та обдарованими школярами [6, 12].

Звідси визначимо вимоги, які ставляться до вчителя у напрямі їх підготовки до організації роботи з обдарованими учнями, серед яких: високий рівень професійної компетентності вчителів, у тому числі рівень їх інтелектуальної підготовки; рівень розвитку особистісних якостей вчителів; відповідна система стимулювання учнів та своїх колег; створення умов для появи і розвитку в них інтересу до роботи з обдарованими учнями; розробка педагогічного інструментарію для підготовки вчителів до роботи з обдарованими учнями; побудова змісту, форм та методів професійної підготовки вчителів на таких теоретичних і методичних засадах, що забезпечують створення певних умов для виявлення та реалізації відповідних здібностей і обдарувань; створення у навчальному закладі цілісної саморегульованої системи виявлення і підтримки обдарованих учнів; стимулювання їх творчої роботи та роботи вчителів; розробка та впровадження педагогічних технологій стосовно розвитку та реалізації учнівських здібностей, заснованих на активізації, індивідуалізації та диференціації навчально-пізнавальної діяльності; необхідність відвідування семінарів, тренінгів для вчителів [5, 10].

Розглядаючи проблему підготовки вчителів до роботи з обдарованими

дітьми, окреслимо педагогічні умови, які забезпечують виявлення, збереження і розвиток обдарованості дитини. Це, зокрема, гуманізація і гуманітаризація освіти, що сприяють засвоєнню особистістю загальнолюдських цінностей, вільному розвитку її обдарувань; перебудова навчальних планів та створення нових педагогічних технологій навчання обдарованих дітей на основі передових концепцій; диференціація та індивідуалізація навчання і виховання на основі стимулювання і розвитку обдарувань; створення умов для самовияву особистості у навчальній діяльності; врахування індивідуальних особливостей кожного учня; диференціація навчально-виховної діяльності, що досягається завдяки варіативності самого процесу навчання, темпу вивчення навчального матеріалу, адаптації змісту й обсягу навчальних завдань до індивідуальних можливостей дітей, організації класів і груп педагогічної адаптації і здоров'я, класів і творчих груп для обдарованих дітей; демократизація взаємовідносин і спілкування з обдарованими школярами, що передбачає створення умов емоційно-доброзичливого ставлення до особистості учня, підтримку на уроках та в позаурочний час, забезпечення повного психологічного комфорту [9, 13]. Саме за таких умов можливе навчання і виховання талановитої, креативної особистості, яка зможе реалізувати себе у подальшому самостійному житті [3, 4].

Висновки. Вищезазначене дає підстави стверджувати, що робота з обдарованими дітьми в Україні повинна здійснюватися у таких аспектах: використання позитивних ідей досвіду побудови державної освітньої політики щодо навчання і виховання обдарованих молодших школярів; впровадження системи пошуку та виявлення обдарованих дітей, діагностики їхніх здібностей; співвідношення теоретичного і практичного компонентів в організації навчання обдарованих учнів; застосування форм і методів, відповідних стратегій у їх навчанні і вихованні; впровадження інноваційних технологій організації навчально-виховного процесу; надання обдарованим

школярам додаткових освітніх послуг у формі залучення їх до спеціальних освітньо-розвивальних програм; підготовка педагогічних кадрів до роботи з обдарованими дітьми.

Отже, сьогодні необхідно визнати, що система роботи з обдарованими учнями – один із пріоритетних напрямів роботи школи, що вимагає вдосконалення науково-методичної роботи та освітнього процесу загальноосвітніх навчальних закладів; залучення до роботи з обдарованими школярами вчителів, які мають високі професійні і особистісні якості, а також психологів та спеціалістів різного профілю; осмислення значення розвитку обдарованих дітей кожним членом суспільства і посилення у зв'язку з цим уваги до проблеми формування позитивної мотивації навчання і виховання підростаючого покоління.

1. Анджейчак А. Психолого-педагогічні умови формування творчої особистості дитини в освітньо-виховних закладах / А. Анджейчак // Обдарована дитина. – 2000. – № 5. – С. 8-13.
2. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття). – К. : Райдуга, 1994. – 61 с.
3. Кравцова О. Форми та методи роботи з обдарованими дітьми на уроках та в позаурочний час / О. Кравцова // Обдарована дитина. – 2010. – № 8. – С. 2-5.
4. Кушнір В. Пошуки науково-практичних підходів у дослідженні феномену дитячої обдарованості / В. Кушнір // Рідна школа. – 2009. – № 4. – С. 66-69.
5. Липова Л. Специфіка навчання обдарованих дітей / Л. Липова, Л. Морозова, Л. Луценко // Рідна школа. – 2003. – № 7. – С. 8-11.
6. Настенко Н. Рекомендації щодо форм та методів роботи з обдарованими школярами / Н. Настенко // Завуч. – 2000. – № 6. – С. 12.
7. Робота з обдарованими дітьми / М. О. Володарська, А. І. Настенко, О. М. Пілаєва, С. М. Полуніна, В. М. Сисоєва. – Х. : Вид. група “Основа”, 2010. – 190 с.
8. Теличко Н. В. Американський досвід роботи з обдарованими дітьми в Україні / Н. В. Теличко // Обдарована дитина. – 2005. – № 10. – С. 27-35.
9. Чернишов О. Підготовка педагогів до роботи з обдарованими дітьми / О. Чернишов // Рідна школа. – 2010. – № 4/5. – С. 12-14.
10. Янковчук М. Розвиток обдарованості : практичний досвід / М. Янковчук // Обдарована дитина. – 2008. – № 2. – С. 47-53.